

LAZDA

MANO DRAUGO PASAKOJIMAS

Dabar gimtasai mano sodžius stovi ant kalnelio, netoli Šventosios, – plikumoj, po kurią vėjas smėlį nešioja; tik iš žiemų šalies tęsiasi nuo jo toli toli miškai ir iš šonų kur ne kur išmėtyti nedideli jauni pušynėliai. O dar nelabai seniai, mano atminime, visas šitas sodžius miškuose paskendęs niūksojo. Už tų miškų, pačiu Šventosios pakraščiu, tarp išmėtytų liūnų, tęsėsi skarotais ąžuolais apaugusios puikios žmonių pievos, lankomis vadinamos. Pievos ir dabar tebėra tokios gražios, kaip pirma, bet miškų, kurie aplinkui buvo jas juosta apjuosę, jau seniai nebėra. Išnyko jie kaip pasaka, kurią mes paaugę užmirštame, kuri tik tik dar plasta mūsų omenėje kaip tolimas viliojamas paveikslas.

Tie dideli puikūs miškai buvo „mūsų“ pono...

Nesijuokit, kad pasakiau: mūsų. Ir aš seniau nesuprasdavau, kodėl tą poną mano tėvas mūsų ponu vadindavo, nors jis gyveno toli nuo mūsų – už dviejų mylių. Paskum supratau, kad jam tai mano tėvai baudžiąvą nešė ir todėl tėvas senu papratimu mūsų ponu jį vadino. Gal ir turėjo tiesą jį taip vadinti, nes ilgus metus ponas varžė mūsų sodžiaus žmones dėl ganyklų ir miško. Saugoti miškui buvo pristatytas girininkas, kuris visai prie sodžiaus dideliuos apgriuvusiuos namuos, pėjoj pamiškėj, gyveno. Dažnai tasai girininkas mėgdavo skųsti mus ponui, ir mano tėvui, kuo arčiausia gyvenančiam, dažniausiai tekdavo išklausti pono grūmojimų.

Negaliu užmiršti vieno atsitikimo...

Atvažiavo kartą ponas mūsų sodžiun savo miškuose medžiotų, atvažiavo su daugybe svečių, ir nemaža priešaudė tą dieną stirnų, kiškių ir paukščių. Visa šitoji žvėriena gulėjo ant pačio kelio prie girininko trobos. Mes, maži dykaduoniai, nekviečiami sulėkėm į ten ir iš tolo, krapštinėdami nosis, žiopsojom įžvėris ir į ponus. O ponai jau sėdėjo ratuos ir rengės važiuoti. Mano tėvas netoli ant skiedyno dirbo akėčias ir taip pat buvo beeinąs pasižiūrėtų, bet beeidamas išgirdo, kad girininkas pradeda skųsti ponui sodiečius už ganyklas, ir išsigandęs užsiglaudė už daržinėlės galo.

– Pašaukit man kurį nors muziką! – suriko iš vežimo supykęs ponas.

Girininkas pasakė, kad čia pat yra mano tėvas.

Tėvas, išgirdęs, kad jį mini, ir turbūt matydamas, kad nebegalės išsisukti, išlindo iš už daržinėlės, nusiėmė už šimto žingsnių kepurę ir, visas susilenkęs, išsigandęs ir nelaimingas, puolė ponui rankos bučiuotų. Ponas nesavu balsu pradėjo šaukti ant tėvo, kad jį ir visą sodžių ubagai paleisiąs. Pabalusiom lūpom ir drebančia širdimi žiūrėjau į tą reginį ir mačiau, koku džiaugsmu nušvito girininko veidas ir kaip svečiai buvo vieni pasigailėjimo, kiti paniekinimo pilni. Parėkavęs ir neklausydamas tėvo pasiteisinimų, ponas sudrožė arklius ir nudardėjo...

Tėvas pastovėjo kokį laiką be kepurės, paskum pasišaukė mane ir, visas sujudintas, drebėdamas iš apmaudo, paliepė:

– Lėk paupėn, pažiūrėk, argi iš tiesų piemenys pono miške galvijus gano?

Pasispardydamas nulėkiau su draugais ir radau galvijus kuo ramiausiai besiganančius savose lankose, o piemenis kerėplą mušančius. Sugrįžęs namo, visa papasakojau tėvui. Nieko neatsakė, tik galvą palingavo.

Bet motina, išgirdusi, kad piemenys nekalti, išmetinėjimo balsu tarė:

– Ar nesakiau? Koks ponas, toks tarnas, – tik priekabių ieško.

– Nepyk, motin, geras mūsų ponas, – atsakė tėvas ir, kaip visados, liūdnai, tyliai nusijuokė.

– Gana jau gana, – nekantriai atkirto motina, – ar užmiršai, kaip vargino žmones? Atmeni lazdą?..

Turiu pasakyti, kad mano motina nors niekados blogo žodžio ant ponų nepasakydavo, bet ir malonės didelės neturėdavo. Dažnai atsimindavo senuosius laikus ir atsitikimus, kuriuos mums pasakodavo, ir jos balse visados skambėdavo apmaudo styga už nuoskaudas, kurias žmonės po ponais iškentėjo. Tėvas visados kaip ir mėgindavo užstoti ponus prieš motiną, bet darydavo tą taip nedrąsiai ir taip liūdnai visados nusijuokdavo, kad jo žodžiuose daugiau galima buvo matyti pasijuokimo nekaip teisybės ir įsitikinimo.

Bet motiną tie tėvo užtarimai kartais erzindavo, ir jiniai dažnai primindavo:

– Gana jau gana, tėvai!.. Ar atmeni lazdą?

Tėvas nieko į tą neatsakydavo, nusijuokdavo tik liūdnai ir, paėmęs knygą, pradėdavo visiems balsu skaityti Kristaus gyvenimą.

Ilgai negalėjau suprasti, apie kokią tai lazdą motina minėdavo tėvui ir kodėl tėvas, užstodamas ponus, visados taip liūdnai nusijuokdavo. Bet kartą jis pats mums apie tą papasakojo.

Kartu su minėtuoju mūsų pono girininku gyveno tuos pačius namuos Dumbrauckas. Buvo tai senas, aukštas žmogus, jau visai žilas ir vienai vienas – be šeimynos. Vedęs jis niekados ir nebuvo, sūnų tačiau jau suaugusį turėjo. Bet tasai sūnus gyveno kažin kur Rusijos gilumoj ir pas tėvą labai retai prisilankydavo. Sakydavo, kad Dumbrauckas kitados buvęs labai turtingas, bet visus savo dvarus kortomis pralošęs. Kiek tame buvo teisybės, sunku atspėti; tiek tik yra žinoma, kad mano tėvo atminime jis buvo pas mūsų poną prievaizda. Baudžiavai išnykus, Dumbrauckas nustojo vietos ir kažin kodėl apsigyveno mūsų sodžiu – pas girininką. Ilgus metus jisai čionai nesijudindamas išbuvo, beveik niekur neišeidavo, amžinai savo kambarėly: arba vaikščiodavo, arba sėdėdavo už staliuko, – prie pačio lango. Mes, maži vaikai, matydami iš tolo už lango jo žilą galvą, visados kuone vienoje vietoje, žiūrėdavom į jį kaip į kokią ypatingą, mums nesuprantamą ir nelabai gerą žmogystą ir bijodavom prie jos prisitarti.

Gal Dumbrauckas būtų ir numiręs tame savo lizde pas girininką, jeigu ne pašalinės aplinkybės.

Reikia pasakyti, kad mūsų pono galybė ir turtai vis ėjo mažyn. Gražius miškus aplink mūsų sodžių per keletą metų išpirko, žmonės iškirto, suvežė paupėn ir sieliais išgrūdo Šventąja toliau. Liko vieni lydimai, šakomis užverstai. Kažin koks mūsų sodžiaus juokdarys vieną kaitrią vasaros dieną vežė iš paupės per lydimus vežimą šieno ir įsigėdė pypkę užsidegti; bedegdamas pypkę, uždegė ir įdžiūvusias šakas. Vienu akies mirksniu kilo liepsna, ir visi lydimai išpleškėjo... Būtų kartu ir visas sodžius supleškėjęs, jeigu nebūtų subėgę žmonės su šakėmis ir grėbliais. Po dviejų valandų prie sodžiaus gulėjo plati lyguma, pajuodavusi, degėisiais pakvipusi: ją paskui sodžius už pačius niekniekius nuo pono atpirko.

Tokiu būdu su miškais kartu pasibaigė ir pono galybė; jo grūmojimų sodžius daugiau nebebijojo. Girininkas buvo jau neberekalingas. Kaip tyčia ir namai, kuriuose gyveno, visai baigė griūti: pro lubas varvėjo vanduo, pro sienas švilpavo vėjas... Ir vieną gražią dieną girininkas išnyko iš mūsų akių. Dumbrauckas irgi turėjo kraustyti. Nežinau, ar jis kreipėsi į mano tėvus, ar tėvai jam pasiūlė, tik Dumbrauckas apsigyveno pas mus seklyčioj. Kokiomis sąlygomis apsigyveno, nežinau. Tik atgabeno pas mus mažą staliuką, keletą knygų ir karvę – daugiau nieko.

Ir vėl ištisas dienas pradėjo Dumbrauckas vaikščioti po seklyčią iš vieno galo kitan arba sėdinti už staliuko prie lango. Išgyveno jisai pas mus dvejus metus ir – man visai netikėtai – paliko mano mokytoju. Padavė man rankosna didžiausią lenkišką knygą, atsistojo prie manęs ir liepė skaityti: jisai visą dieną stovėjo, aš visą dieną skaičiau. Ir taip visą vasarą ir žiemą. Sunku būdavo man su ta lenkiškąja kalba: buvau šveplas ir daugelio žodžių visai negalėjau ištarti. Bet mano mokytojas buvo be pasigailėjimo: spirdavo visaip lankstyti liežuvį, bent po šimtą kartų kartoti tą patį žodį – net mane visą prakaitas išmušdavo ir turėdavau akis pilnas ašarų. Matydavau, kaip Dumbrauckui virpėdavo pirštai, – taip ir norėdavo nusitverti man už ausies arba suduoti per nosį. Pažinau tuos jo pirštus! Buvo tai prievaizdos pirštai – kieti kaip geležis. Bet išgirdus, kad jisai išvažiuoja iš mūsų, nėr žinios kodėl man pasidarė liūdna, gaila jo. Buvo tai rudenį. Atvažiavo iš kažin kur toli nepažįstamas „šlėktūnas“ ir išsivežė jį.

Atsisveikindamas Dumbrauckas paliko man stalelį, o tėvui, kaip senam, atidavė savo seną obelinę

lazdą.

– Tau, Juozapai, palieku atminimui savo lazdą, – tarė Dumbrauckas tėvui.

– Dėkui, ponaiti, – atsakė susigraudinęs tėvas, – kažin ar bepasimatysma kada?!

Dumbrauckui išvažiavus, tėvas ilgai vartė savo rankose lazdą. Vartydamas pradėjo liūdnei šypsotis.

Paskui pakėlė mus savo akis ir netikėtai paklausė:

– Ar žinot, vaikai, ką man šitoji lazda primena?

Mes visi sužiurome.

– Tai jau seni laikai, – pradėjo jausmingu balsu tėvas, – labai seni. Mudu su motina dar buvova jaunu, jūsų visų ir ant svieto dar nebuvo, – tik vienas Mykolas buvo gimęs. Pasitaikė tada kaip tik blogi metai – duonos maža, dirvos ir pievos išdžiūvo. O turėjom ne tik sau, bet ir ponui dirbti. Ir eidavom dirbtų už dviejų mylių – pačian Burbiškin. Nusivariau kartą rudenį Burbiškin jaučius pūdymo artų. Nedaug ką galėjau su savim pasiimti: sau įsidėjau krepšelin duonos su druska, jaučiams – keletą saujų senų pelų; daugiau nieko kita nebuvo. O reikėjo trys dienos atidirbti. Man beariant, pasibaigė pelai, imti vėl – nėra iš kur, pasiganyti negalima – užginta. Mano jaučiai visai prisivarė, kojų nebepavelka: o dar visa diena arti! Sustabdžiau pietums jaučius, atsisėdau ant ežios ir valgau, išsiėmęs iš krepšelio sausą duoną su druska. Valgau, o mano jaučiai tokiomis godžiomis akimis į mane žiūri. Taip man jų pagailo, kad valgyti nustojau. Ir mano krepšely tik trupiniai belikę. Supenėjau tuos trupinius jaučiams ir apsidairiau aplinkui: čia pat netoli gulėjo sugrėbstyti kupečiai pono dobilų.

Ir atėjo man tada galvon bloga mintis – taip, kaip jums, jauniems, dabar kartais atsitinka: dirbu ponui, tad kodėl negaliu pono žole jaučių pašerti?

Atsikėliau nuo ežios ir, priėjęs prie kupečio, pasiėmiau mažą dobilų kuokštelę. Prinešiau tą kuokštelę prie jaučių ir iš rankos šeriu, o jaučiai taip gardžiai ir godžiai ėda, kad, žiūrint į juos, ir man pačiam gera pasidarė. Tik ūmai pajutau, kad kažin kas kietu daiktu taip skaudžiai sudavė man per nugarą, kad pasverdėjęs pargriuvau ant žemės: net mano jaučiai pašoko iš vagos ir norėjo su arklų bėgti. Apsvaigęs pakėliau nuo žemės akis ir pamačiau priešais Dumbraucką su lazda rankoj.

– A tu, uncvotai! tau vogti, vogti!.. – šaukė Dumbrauckas, pildamas man lazda per nugarą.

Matydamas, kad aš nebekrutu, pakėlė mane viena ranka nuo žemės ir, paspyręs koja, numetė vėl... Atsitekėjęs pramerkiau akis ir pamačiau savo jaučius netoli manęs stovinčius: jie, atgręžę savo sprandus, stebėjos į mane... Tik gyvas parsivariau namo ir tris savaites išgulėjau lovoj...

Tėvas nutilo. Mes sėdėjom savo vietose kaip įbesti. Niekas neatsiliepė, tik mano sesuo akim pilnom ašarų paklausė:

– Tėvel, ar šitas Dumbrauckas, kur pas mus gyveno?

– Šitas, – atsakė tėvas, – tik nereikia ant jo pykti: jį patį maišto metais kazokai taip buvo primušę, kad tris mėnesius visas kraujuos išgulėjo...

– O ar žinot, vaikai, kokia lazda jisai mane tada mušė? – paklausė jau šypsodamasis tėvas, – šita!..

Mes visi krūptelėjom ir išskėtėm akis: tėvas pakėlė ranką ir rodė mums lazdą, tą pačią lazdą, kurią Dumbrauckas paliko jam atminimui.

Vyresnysis brolis priėjo prie tėvo, paėmė iš jo rankos lazdą, pavartė ją, pavartė, tartum ką savo galvoj svarstinėdamas, paskum numetė atžagaria ranka į malkas ir dusliu balsu tarė:

– Sudeginsim ją, tėvel...

– Ne, ne, vaikai! – atsakė maloniai tėvas. – Tegu šitoji lazda lieka tarp jūsų; į jąžiūrėdami, atminsite, kad ir jūsų tėvai skaudžiai buvo baudžiami. Atsimindami tą, nepyksite, kad ir mudu su motina jums kartais žabėliu suduodavova. Darydavova taip dėl jūsų pačių gero... Gal ir mus ponai baudė dėl mūsų gero?..

– Gana jau gana, tėvai, — atsiliepė motina, – gal nuo tos lazdos ir ligą gavai... Mes savo vaikų taip nemokom.

Tėvas liūdnei nusišypsojo ir, pasiėmęs knygą, įsikniaupė skaityti.

Ta lazda, kiek žinau, ir dabar pas brolius tebėra. Guli ji ant lentynos klėty, ir niekas jos neliečia.